

## bok recensioner

### Utvecklingslinjer för folkhälsoforskningen

GÖSTA CARLSSON, OLA  
ARVIDSSON (RED)

#### Kampen för folkhälsan - prevention i historia och nutid

*Natur och Kultur*, 1994.

Hälsopolitik är det möjligas konst och forskningen kan visa vad som ligger inom det möjligas ramar. Det är utgångspunkten för en aktuell bok "Kampen för folkhälsan - prevention i historia och nutid" med Gösta Carlsson och Ola Arvidsson som redaktörer. Ett tiotal författare med hemort inom epidemiologi, samhällsvetenskap, historia och filosofi ger sin syn på förebyggande arbete och exempel på angelägna forskningsområden.

Boken har tillkommit genom ett initiativ från forskningsrådsnämnden och riktar sig till personer som är aktiva inom forskning, utredning och planering på hälsoområdet samt till högskoleutbildningar inom vård, medicin, folkhälsovetenskap och inom sociala sektorn.

I ett översiktligt inledningskapitel av Gösta Carlsson och Ola Arvidsson diskuteras folkhälsooppositionens hälsopolitiska målsättning att bekämpa de sjukdomar som vållar mest lidande och som är ojämnt fördelade inom befolkningen, något som man konstaterar svarar mot en huvudfåra i den svenska forskningen kring hälsans sociala betingelser. Samtidigt ger författarna en programförklaring för boken - att ge exempel även på forskning som ställer hälsopolitiska lösningar och antaganden under kritisk granskning.

Exempelvis diskuteras själva begreppet hälsa av flera av författarna. Experternas behov av stabila vetenskapliga definitioner

som möjliggör ett robust system för hälsoövervakning ställs mot de folkliga uppfattningarna om hälsa, något som påverkas av de rådande livsidealen i samhället vid en viss tid. De historiska perspektiven på folkhälsoarbetet är därför väsentligt och behandlas i två av bokens mer spännande kapitel: "Vägen mot ett längre liv" av Jan Sundin och "Ett sunt folk i ett sunt samhälle" av Roger Qvarsell.

Lisbeth Sachs ger i ett annat kapitel tankeväckande kulturella perspektiv på vår syn på hälsa och prevention. Människors förklaringar till varför vi drabbas av olyckor i livet samt idéer och föreställningar om kroppen och olika risker i tillvaron varierar mellan olika kulturer. Den moderna västerländska medicinen tenderar, enligt henne, att göra patienten allt mer ansvarig för sin egen hälsa. Sjukdomsorsaken förläggs ofta till den enskilde även om de sociala relationernas betydelse kommit att uppmärksammas alltmer.

Epidemiologins betydelse som kunskapskälla för det preventiva arbetet är allmänt accepterat. Stig Wall beskriver på ett utmärkt sätt epidemiologins utveckling och diskuterar dess möjligheter och begränsningar inom preventionen. Han pekar på behovet av ett närmande mellan epidemiologins teorier och metoder och folkhälsoarbetets praktik och presenterar en serie frågeställningar värda att studera. Listan är mycket innehållsrik och det skulle varit intressant att få läsa mer om förslagen.

Även Charlie Eriksson pekar i ett avsnitt om hälsoupplysning på behovet av att anknyta forskningen till praktiskt folkhälsoarbete. Problemet är, menar han, att få personer i Sverige skaffat sig såväl teoretisk som praktisk kompetens inom folkhälsoområdet. Därför behövs samarbete mellan forskare och praktiskt verkssamma folkhälsoarbetare.

Denny Vägerö diskuterar i ett utmärkt kapitel om ojämlikhet, hälsa och prevention behovet av en samlad strategi för folkhälsoarbetet. I folkhälsooppositionen slås det fast att ökad jämlikhet i hälsan skall vara ett överordnat mål vid prioriteringar i folkhälsoarbetet. Man är således överens om målet men förslag till åtgärder om hur detta ska ske är begränsade.

Boken innehåller ett flertal intressanta kunskapssammanställningar inom preventionens område. Förutom de som redan nämnts finns ett kapitel om prevention inom arbetsmiljöområdet med en detaljerad genomgång av arbetarskyddets historia för-

fattad av Rolf Å Gustafsson samt en väl genomarbetad översikt inom alkoholområdet författad av Björn Hibell. Hälsofrämjandets etik behandlas i en uppsats av Lennart Nordenfelt som bryter av mot de övriga avsnitten genom ett mer teoretiskt inriktat språk.

Boken ger många viktiga infallsvinklar på preventivt arbete och uppslag till framtida forskningsområden. Den har en plats att fylla inom folkhälsovetenskapligt inriktade institutioner och utbildningar samt för dem som är engagerade i praktiskt folkhälsoarbete och kan varmt rekommenderas för läsning. För grundutbildningsstuderande inom medicinska utbildningar kan flera kapitel vara värdefulla men användbarheten skulle ha ökat om fler begrepp hade förklarats i boken, exempelvis genom en ordlista. En annan brist är de i vissa fall ofullständigt angivna referenserna.

Boken innehåller flera spridda och ibland ofärdiga förslag från de olika författarna på angelägna utvecklingslinjer för folkhälsoforskningen. Ett samlat avslutande kapitel skulle kunna ha knutit ihop dessa lösa trådar och gett boken och kanske också "kampen för folkhälsan" ett ytterligare "lyft" framåt.

Ragnar Westerling

### Läsvärt och lättillgängligt om kvinnopsykologiska teo- rier

GUNILLA FREDELIUS,  
PATRICIA KLEIN-FRITJOF,  
INGRID URSING

#### Kvinnoidentitet

*Natur och Kultur*, 1994.

I debatten om det som brukar kallas kvinnofrågor har frågan om "kvinnans sanna natur" alltid intagit en central plats. I äldre tid handlade debatten framförallt om hur denna sanna natur skulle beskrivas, medan man under de senaste decennierna har sysslat mera med frågan om hur kvinnans könsroll och självuppfattning utformas. I arbetet med att klarlägga hur de psykologiska mekanismer ser ut som ger förutsättningarna för den sociala könsrollen, har många kvinnor funnit att de klassiska psy-

kologiska utvecklingsteorierna som haft pojkens situation som utgångspunkt, lett till vantolkningar och kunskapsbrister om den kvinnliga utvecklingen.

Denna bok beskriver på ett enkelt och lättillgängligt sätt de nya kvinnopsykologiska teorier som vuxit fram under de senaste 20 åren och som tar sin utgångspunkt i ett studium av kvinnorna själva och inte enbart i deras grad av avvikelser från en manlig grundmodell. Boken är skriven av två psykologer och psykoterapeuter och en psykosocialt inriktad gynekolog med lång erfarenhet. De har tillsammans åstadkommit en mycket läsvärd bok.

Efter en kort återblick på hur manligt och kvinnligt gestaltas i mytologin beskrivs hur det manliga företrädet i symbolformulering inneburit att det o m saknas ord och begrepp för kvinnliga företeelser och upplevelser. Författarna beskriver de tydliga skillnaderna i de relationer som präglar pojkar respektive flickor under spädbarnsperiod och barndom. Med enkla och tydliga exempel påvisas hur den lilla flickan fungerar på daghem och i skola. Mycket tankeväckande är skildringen av vad som händer när en lärare på högstadiet försöker förändra den "normala" dominansen i tid för pojkarna i klassen till en 50-50 fördelning. Boken fortsätter med en genomgång av de olika livsperioderna i en kvinnas liv: parrelationen, graviditet, förlossning och moderskap, könrollernas betydelse i förvärvslivet och som hinder för en lika fördelning av makten i parrelationen liksom i samhället. Författarna ansluter sig till uppfattningen att identitetsutvecklingen är en livslång process som för kvinnan kommer att påverkas i hög grad av hennes könsspecifika upplevelser. Boken avslutas med några biografier av nydanare inom kvinnopsykologin, såväl svenska som utländska.

Boken är skriven med ett enkelt och rakt språk och det är påfallande att man använder sig av konkreta påståenden utan att lägga in villkor som "ofta", "kanske" och "skulle kunna tolkas". Detta gör texten klar och tydlig, och kan också bidra till att läsaren provoceras till att tänka igenom och formulera sina egna motreaktioner och ofta oreflekterade attityder. En kvinnlig läsare får säkert många upplevelser av igenkännande vid läsningen. De väl valda illustrerande dikterna ger framställningen en ytterligare dimension.

Denna bok fyller ett stort behov och borde vara obligatorisk läsning inom utbildningen

till förskollärare, lärare och socialarbetare, liksom för alla andra som möter flickor och kvinnor i alla åldrar i sitt arbete.

*Gunnilla Lindmark*

## Samtalskonst i hängbro mellan teorier och vardag

CLARENCE CRAFOORD

### Människan är en berättare

*Natur och Kultur, 1994.*

Utmaningen i min forskning är att befinna mig på hängbron mellan de högstämda teorierna och vardagen vid köksbordet. Jag minns hur jag en eftermiddag för många år sedan var i Motala och diskuterade med skolpersonal om deras erfarenheter av samtal med tonåringar. De prövade att samtala utifrån en speciell metod som vi tillsammans arbetat fram med skolelever. Personalen var i hög grad berörda av samtalerna med eleverna och det annorlunda arbetssättet. Några dagar senare föreläste jag på en internationell konferens i München om teorierna bakom denna metod. Det fanns ett samband mellan den konkreta vardagen och teoribildningarna.

Detta minne av meningsfullhet och sammanhang väcks när jag läser Clarence Crafoords "Människan är en berättelse" därför att han lyckas med att översätta djupa teoretiska kunskaper inom psykoanalytisk och psykodynamisk teoribildning till enkla vardagliga situationer. Att lyckas med det innebär att den insatta läsaren får en djupare känsla för sammanhangen mellan teorierna och praktiken och för den mindre insatte läsaren innebär det att psykologiska teorier blir mer begripliga och därmed möjligare att dra nytta av i det vardagliga arbetet. Crafoords förmåga att integrera så många kunskapsområden och synsätt är imponerande.

Ett exempel på ovan nämnda är beskrivningen hur det lilla barnets berättelse om sig själv måste bekräftas hos modersgestalten för att barnet ska kunna få en upplevelse av sig själv och därmed fortsätta sin berättelse. Det efterlängtrade gensvaret är ofta ordlöst men har innebörden "Jag ser dig och jag älskar dig", något som människor söker efter att på olika sätt återuppleva i samtal med varandra.

Syftet med boken att "tjäna som inspiration och orientering i samtal som förs av professionella personer snarare än en lärobok i konventionell mening" uppfylls. Crafoord menar att sådana läroböcker med nödvändighet förvanskar det som han anser vara det viktigaste i varje professionellt samtal: den ousägliga aspekten. Han inleder boken med ett citat av Gunnar Ekelöf:

Det är till tystnaden du skall lyssna  
tystnaden bakom apostroferingar, allusioner

tystnaden i retoriken  
eller i det så kallade formellt fulländade

Crafoord menar att samtalskonst är mer än metodik och teknik och att själen är med, både själen hos den professionella personen som för samtalet och själen hos den person som söker hjälp eller som råkat in i någon form av konflikt med sin omgivning.

Utgångspunkten i boken är att människan är en berättelse - "ibland när jag rör mig i tunnelbanan bland massor av människor så kan jag tänka vilken rikedom med alla dessa berättelser som var och en av dessa människor bär på!" Crafoord menar att vi tenderar att berätta de grundläggande dragen av vårt livs skådespel om och om igen genom vårt liv, och vi kommer också att iscensätta dem gång på gång i den yttre värld där vårt liv utspelas. Ibland hakar det upp sig och är som förgjort - då kan det vara så att någon av de inre gestalterna gör sig påmind och skapar svårigheter.

Att vara samtalspartner menar Crafoord därför är att ständigt utsätta sig för en självgranskning för att urskilja några av de inre bilderna som väcks till liv i varje möte med en klient. Klienten använder den tillhandahållna scenen för iscensättning av några av sina mest aktuella inre dramer (t ex när en människa ringer till polisen och anmäler sig som skyldig för ett brott som hon inte har begått). Varje behandlingssituation där man skapar en arena för inre gestalter kräver därför tillräcklig grad av personlig mognad och självkänedom av terapeuten.

I boken finns fascinerande sätt att uttrycka företeelser som kan ge läsaren nya perspektiv. Ett exempel är hur språket kan liknas vid en mönstrad vävnad eller kläder som vi bär som syftar till att skydda oss men också tala om vilka vi är. Ett annat exempel är om sekretess och hemlighetsmakeri där Crafoord menar att alla sekretessbestämmelser kan sammanfattas i: "Jag ålägger mig den sekretess som är förenlig med gott omdöme".

Crafoord vill gärna jämföra samtalskonsten med biosfären - en tunn och bräcklig hinna som skimrar av färg och som är människors gåva och möjlighet till samliv. Samtalet och språket, förhandlingen, resonemanget, kompromisserna, demokratin och parlamentet - som bokstavligen betyder talandet - är den form i vilket språket ger det mänskliga en chans över det primitiva och extrema. Den möjligheten kan beskrivas som en ömtålig och tunn hinna över de starka och extrema krafter som härskar därunder. I extrema situationer upphör de rationella förnuftiga tänkandet att fungera och det primitiva raseriet tar dess plats. Crafoord menar att man aldrig får ge upp möjligheten att tala med varandra, kompromissa och förhandla.

I våldssituationen har onda cirklar etablerats och det talade språket som möjlighet till nyansering, kompromiss och parlament har upphört. Vantolkningen kan bli total ungefär så som skildrats i Kieslowskis film "En liten film om att döda". En annan infallsvinkel är att våld blir så häftigt när det släpps lös mellan närstående därför att det finns så mycket sorg bakom. "Inbördeskrigen är de brutalaste krigen därför att det är så mycket sorg i dem" sa Harry Martinson en gång till Clarence Crafoord.

*Elisabeth Arborelius*

## Om HIV och AIDS - kortfattad lättillgänglig handbok

JD LUNDGREN, C PEDERSEN, LR MATHIESEN, JO NIELSEN

### HIV och AIDS, diagnostik och behandling

*Almqvist och Wiksell Medicin 1993*

Boken tar upp ett angeläget ämne. Aktuellt, eftersom AIDS beskrevs för första gången 1981 och därför att sjukdomens orsak, ett tidigare okänt retrovirus, HIV fastställdes så sent som 1983. Antikroppar mot HIV har kunna påvisas från 1984 och därefter har en epidemiologisk beskrivning varit möjlig. Angeläget, då 16 miljoner människor hittills beräknas ha smittats av HIV, av vilka 2 miljoner utvecklat AIDS, därav har en miljon avlidit.

Syftet med den här boken är att ge en översikt av den kliniska handläggningen av HIV/

AIDS mot bakgrund av ökande antal AIDS-sjuka i Skandinavien och den snabbt tillväxande internationella litteraturen. Författarna vänder sig till läkare under utbildning och läkare med annan specialitet än infektionsjukdomar.

Den danska originalutgåvan, utgiven 1991, har översatts till svenska och delvis uppdaterats. En anpassning till svenska förhållanden har gjorts av en svensk infektionsläkare.

Inledningsvis ges en kort beskrivning av virologi och epidemiologi. Trots uppdateringen är flera prevalensuppgifter inaktuella, vilket ju är naturligt då smittspridningen sker mycket snabbt.

Därefter följer en översiktlig och lättläst beskrivning av sjukdomsförlopp, diagnostik, behandling och prognos. Diagnos- och behandlingsavsnittet gäller både primär HIV-infektion och sekundära AIDS-relaterade sjukdomar. Uppgifterna i dessa kapitel redovisas schematiskt och i tabellform vilket gör informationen snabbt tillgänglig och överskådlig, men den förlorar därmed djup och kräver för sin användning att läsaren har goda medicinska baskunskaper och erfarenhet av praktisk sjukvård och i viss mån även erfarenhet av vård av AIDS-sjuka. Utrednings- och behandlingsförlagen är konkreta och lägger grunden till en ambitiös vård ur ett skandinaviskt perspektiv. Ur ett globalt perspektiv förefaller ambitionen vara en ljus förhoppning men utopisk.

Sammanfattningsvis är det en kortfattad och lättillgänglig handbok, närmast av kokbokscharakter, om diagnostik och behandling av HIV och AIDS. För att ge gott utbyte bör läsaren ha goda medicinska baskunskaper.

*Per Kristiansson*

## Förskolebarns sexuella beteende

ALLMÄNNA BARNHUSET

### Är det normalt eller...?

1994, 118 sid. Kan köpas från Allmänna Barnhuset, Box 2006, 1004 41 Stockholm

Redaktör för rapporten om förskolebarns sexuella beteende är IngBeth Larsson, doktorand vid institutionen för pediatrik vid Linköpings hälsouniversitet och med yrkeserfarenhet som forskollärare. IngBeth Lars-

son har författat boken tillsammans med Per Gustafsson, Frank Lindblad och Björn Lundin, som alla tre är verksamma som barnpsykiatriker.

Boken består av tre delar, i den första delen presenteras teoretiska perspektiv på begreppet sexualitet och barns sexualitet samt en överblick av vetenskapliga undersökningar rörande barns sexualitet. Den andra delen består av författarnas egen undersökning av förskolebarns sexuella beteende på daghem och av daghemspersonalens inställning till barns sexualitet. I den tredje delen ges exempel på reaktioner hos förskolebarn som utsatts för sexuella övergrepp och handledning för personal som misstänker att ett barn har utsatts för sexuella övergrepp.

Det viktigaste budskapet i den här boken är att kunskapen om barns naturliga sexualitet är nödvändig för att kunna tolka vad som är avvikande. Författarnas egen studie om normal sexualitet hos barn bör här särskilt framhållas. Empiriska studier av barns normala sexualitet är få och ingen undersökning har tidigare använt daghemspersonal som observatörer av barns sexuella beteende.

Förekomst av sexuella beteende och lekar hos barn på daghem är ovanligt enligt bokens undersökning, vilket kan tolkas som att barn tidigt lär sig att sexuella beteende är en enskild angelägenhet. Studier av barn som varit utsatta för sexuella övergrepp visar å andra sidan att övergrepp tycks vara relaterade till förekomst av sexuella beteende hos barn. Den praktiska vägledningen i boken ger exempel på avvikande sexuella beteende hos förskolebarn och belyser alternativa orsaker till barnets beteende, varav övergrepp är en möjlig orsak.

Boken är lättläst och konkret, den kan med fördel användas i det praktiska arbetet med förskolebarn och kan användas som handledning för ex daghemspersonal när ett barn uppvisar avvikande beteende.

*Lene Lindberg*

### Våra recensenter

Ragnar Westerling är t f klinisk högskolelektor vid institutionen för socialmedicin i Uppsala, Gunilla Lindmark docent, mödravårdshälsoöverläkare vid Akademiska sjukhuset, Uppsala, Elisabeth Arborelius, docent i psykologi, Allmänmedicinska enheten, Karolinska sjukhuset, Per Kristiansson, distriktsläkare, Sundsvall, doktorande vid institutionen för Allmänmedicin, Uppsala.